

Аналізується характер зміни клімату в м. Умань на протязі періоду 1991 – 2017 рр. Вивчається динаміка відхилення від кліматичної норми середніх річних, сезонних і місячних значень температури повітря та кількості опадів. Встановлено значне пришвидшення темпів зростання середніх значень весняної і літньої температур в м. Умань на протязі останнього десятиліття.

© В.А. Пепеляєв,
О.М. Голодніков,
Н.О. Голоднікова, 2019

УДК: 551. 583

В.А. ПЕПЕЛЯЄВ, О.М. ГОЛОДНИКОВ, Н.О.
ГОЛОДНИКОВА

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗМІН КЛІМАТУ В ЦЕНТРАЛЬНИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ НА ПРОТЯЗІ 1991 – 2017 РР. (НА ПРИКЛАДІ М. УМАНЬ)

Вступ. Для розробки оптимальної стратегії адаптації сільського господарства до змін клімату в Україні необхідно крім прогнозів на майбутнє мати детальну інформацію про сучасний стан зміни режиму опадів і температури повітря в різних регіонах країни. Це дозволить вивчити основні закономірності впливу кліматичних змін на врожайність сільськогосподарських культур. Особливості зміни клімату в Україні вивчалися в декількох роботах, наприклад, в [1, 2, 4], але часовий інтервал, який в них розглядався, не охоплював найтепліші роки за всю історію спостережень – 2015 – 2017. Аналіз кліматичних змін на території України, проведений в роботі [3], хоча і включав літні місяці 2015 р., але поза увагою авторів залишилися інші місяці, на протязі яких характер погоди суттєво впливав на урожайність сільськогосподарських культур. В цій роботі аналізується характер змін клімату в м. Умань на протязі періоду 1991 – 2017 рр.

Методологія дослідження. При аналізі зміни клімату прийнято зіставляти метеорологічні характеристики (кількість опадів, температура повітря) з кліматичною нормою. В даний час кліматичною нормою метеоеlementів вважаються середні величини, розраховані за проміжок часу 1961 – 1990 рр. Мінливість місячних, сезонних і річних сум опадів зазвичай визначається у відсотках відносно кліматичної норми. Відхилення температури повітря від норми визначається в °С.

Аналіз результатів дослідження. На рис. 1 показані десятирічні ковзні відхилення від кліматичної річної норми, піврічних і сезонних температур повітря в Умані, які охоплюють період 1991 – 2017 рр.

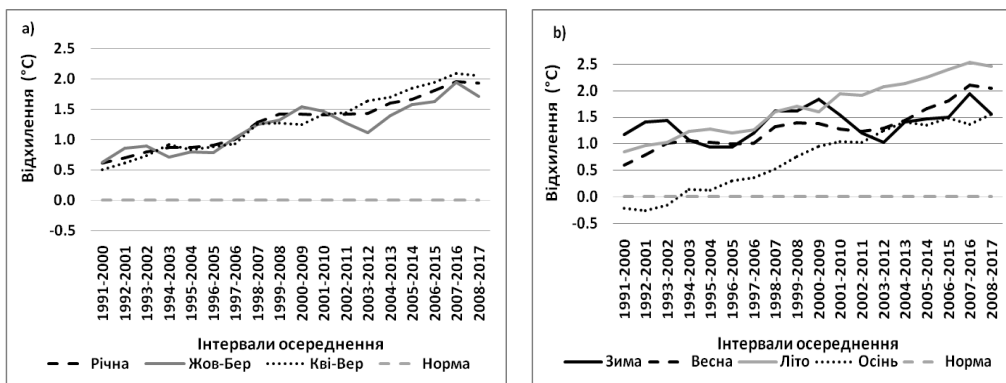

РИС. 1. Динаміка відхилень від норми температур в Умані, осереднених за 10 років:
а – річної і піврічних; б – сезонних

Рис. 1, а демонструє стабільну тенденцію до підвищення як середньорічної, так і середньої температури теплого півріччя «квітень – вересень» в Умані. Характер зростання середньої температури холодного півріччя «жовтень – березень» є менш стабільним. В табл. 1, а наведені основні показники зміни температурного режиму в Умані, що показані на рис. 1, а.

ТАБЛИЦЯ 1 а. Відхилення від норми річної і піврічних температур повітря в Умані, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр.			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Середня річна температура	+ 0.61°C	+ 1.41°C	+ 1.98°C	+ 1.26°C
Середня температура «жовтень – березень»	+ 0.63°C	+ 1.47°C	+ 1.73°C	+ 1.25°C
Середня температура «квітень – вересень»	+ 0.50°C	+ 1.42°C	+ 2.14°C	+ 1.26°C

Графіки, які показані на рис. 1, а та інформація, що наведена в табл. 1 а, свідчать про те, що потепління в Умані вже відбувалося в останнє десятиріччя ХХ століття. В перше десятиріччя ХХІ століття середні річна і піврічні температури повітря в Умані підвищилися більш, ніж на 0.8°C. Потепління в Умані спостерігалось і в період 2011 – 2017. При цьому в тепле півріччя «квітень – вересень» темпи зростання температура повітря у цей період були на 0.4°C вищими, ніж в холодне півріччя «жовтень – березень».

Рис. 1, б надає більш детальну інформацію щодо характеру зміни температурного режиму в окремі пори року. На цьому рисунку простежуються чіткі тенденції до зростання температури повітря в Умані у весняний, літній та осінній сезони на протязі періоду 1991 – 2017 рр.

Основні показники зміни температурного режиму в Умані, що показані на рис. 1, б, зібрані в табл. 1 б.

ТАБЛИЦЯ 1 б. Відхилення від норми середньо-сезонних температур повітря в Умані, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Середня зимова температура	+ 1.17°C	+ 1.54°C	+ 1.51°C	+ 1.40°C
Середня весняна температура	+ 0.59°C	+ 1.28°C	+ 2.35°C	+ 1.30°C
Середня літня температура	+ 0.85°C	+ 1.94°C	+ 2.34°C	+ 1.64°C
Середня осіння температура	- 0.22°C	+ 1.04°C	+ 1.44°C	+ 0.68°C

Відповідно до табл. 1 б в останнє десятиріччя ХХ століття в Умані було в середньому тепліше за норму взимку, навесні і влітку, але холодніше восени. В перше десятиріччя ХХІ століття в цьому населеному пункті спостерігалось підвищення середньої температури повітря відносно попереднього десятиріччя. При цьому в окремі сезони підвищення відбувалося нерівномірно: взимку – на 0.37°C, навесні – на 0.69°C, влітку – на 1.09°C, восени – на 1.26°C. На протязі 2011 – 2017 рр. середня зимова температура майже не змінилася, весняна зросла на 1.07°C, літня і осіння – на 0.4°C.

На рис. 2 показані десятирічні ковзні річної, піврічних і сезонних сум опадів в Умані у відсотках від кліматичної норми, які охоплюють період 1991 – 2017 рр.

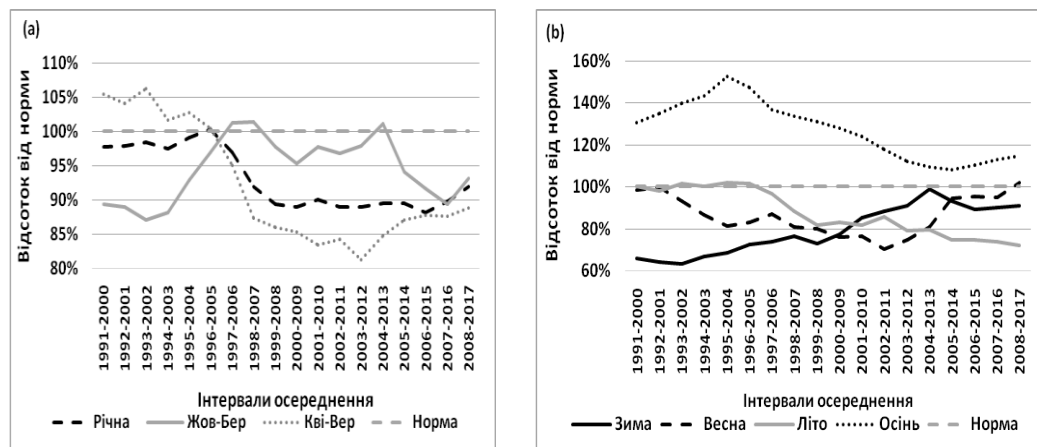

РИС. 2. Динаміка сум опадів в Умані (% від кліматичної норми), осереднених за 10 років: а – річних і піврічних; б – сезонних

Основні показники зміни режиму зволоження в Умані, що показані на рис. 2, а, зібрані в табл. 2 а.

ТАБЛИЦЯ 2 а. Річна і піврічні суми опадів в Умані у відсотках від кліматичної норми, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Сума річних опадів	98 %	90 %	91 %	93 %
Сума опадів за півріччя «жовтень – березень»	89 %	98 %	88 %	92 %
Сума опадів за півріччя «квітень – вересень»	105 %	83 %	91 %	93 %

Дані в табл. 2 а свідчать, що усереднена за весь період 1991 – 2017 рр. кількість опадів зменшилась на 7 – 8 відсотків як в тепле, так і холодне півріччя. На протязі окремих десятиріч зменшення кількості опадів коливається в межах 2 – 17 відсотків.

Основні показники зміни режиму зволоження в Умані, що показані на рис. 2, б зібрані в табл. 2 б.

ТАБЛИЦЯ 2 б. Суми сезонних опадів в Умані у відсотках від кліматичної норми, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр.			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Сума зимових опадів	66 %	85 %	83 %	78 %
Сума весняних опадів	98 %	77 %	109 %	93 %
Сума літніх опадів	100 %	82 %	72 %	86 %
Сума осінніх опадів	131 %	124 %	110 %	123 %

Відповідно до табл. 2 б в останнє десятиріччя ХХ століття середня кількість опадів в Умані взимку була на 34 % менша відносно кліматичної норми, а восени – на 31 % більша. Простежується чітка тенденція до зниження середньої кількості опадів від десятиріччя до десятиріччя у літні і осінні сезони. При цьому на протязі всього періоду 1991 – 2000 рр. сума осінніх опадів перевищувала кліматичну норму, а літніх – була нижче норми. Сума зимових опадів протягом цього періоду часу коливалась від 66 % до 85 % відносно норми, а весняних – від 77 % до 109 %.

На рис. 3 показані десятирічні ковзні відхилення від кліматичної норми місячних температур повітря в Умані за період 1991 – 2017 рр. Основні показники зміни температурного режиму в Умані в зимовий період, що показані на рис. 3, а, зібрані в табл. 3 а.

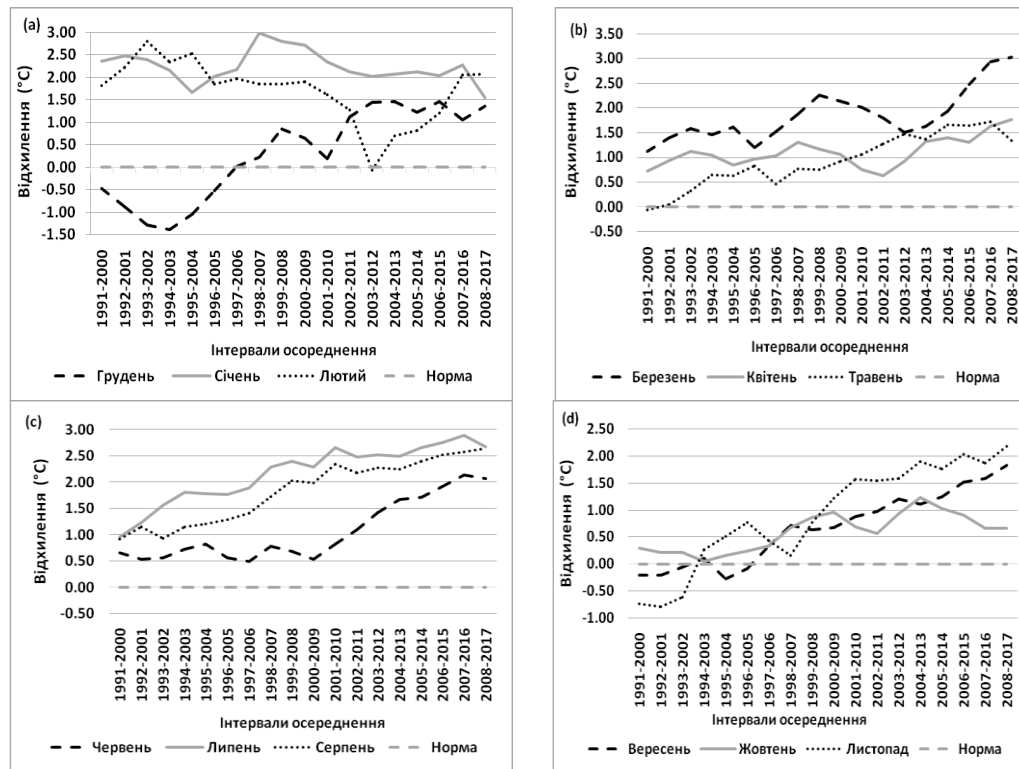

РИС. 3. Динаміка відхилень від норми місячних температур в Умані, осереднених за 10 років: а – зимовий період; б – весняний період; с – літній період; d – осінній період

ТАБЛИЦЯ 3 а. Відхилення від норми місячних зимових температур повітря в Умані, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр.			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Груднева температура	- 0.47°C	+ 0.19°C	+ 1.87°C	+ 0.38°C
Січнева температура	+ 2.36°C	+ 2.35°C	+ 1.82°C	+ 2.22°C
Лютнева температура	+ 1.81°C	+ 1.62°C	+ 1.68°C	+ 1.71°C

З даних, наведених в табл. 3 а, випливає, що в Умані середня температура грудня суттєво зростала від десятиріччя до десятиріччя, січнева температура знижувалась, залишаючись вище норми більш ніж на 1.82°C, а температура лютого коливалась у межах від 1.62°C до 1.81°C вище норми. При цьому середні за період 2011 – 2017 рр. місячні температури у зимовий період перевищували кліматичну норму не менш ніж на 1.68°C.

Основні показники зміни температурного режиму в Умані в весняний період, що показані на рис. 3, b, зібрані в табл. 3 б.

ТАБЛИЦЯ 3 б. Відхилення від норми місячних весняних температур повітря в Умані, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр.			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Березнева температура	+ 1.12°C	+ 2.02°C	+ 3.40°C	+ 2.04°C
Квітнева температура	+ 0.73°C	+ 0.75°C	+ 1.95°C	+ 1.05°C
Травнева температура	- 0.07°C	+ 1.06°C	+ 1.71°C	+ 0.81°C

Графіки, які показані на рис. 3, б та інформація, що наведена в табл. 3 б, свідчать про те, що середня температура повітря в Умані у березні, квітні і травні зростала від десятиріччя до десятиріччя. Найбільш швидкими темпами зростала березнева температура. Середня за період 2011 – 2017 рр. температура у березні перевищила кліматичну норму на 3.4°C.

Основні показники зміни температурного режиму в Умані в літній період, що показані на рис. 3, с, зібрані в табл. 3 с.

ТАБЛИЦЯ 3 с. Відхилення від норми місячних літніх температур повітря в Умані, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр.			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Червнева температура	+ 0.66°C	+ 0.82°C	+ 2.05°C	+ 1.08°C
Липнева температура	+ 0.96°C	+ 2.66°C	+ 2.58°C	+ 2.01°C
Серпнева температура	+ 0.91°C	+ 2.34°C	+ 2.39°C	+ 1.83°C

Відповідно до табл. 3 с в останнє десятиріччя ХХ століття температура повітря в Умані в літні місяці суттєво перевищувала норму: в червні – на 0.66°C, в липні – на 0.96°C, в серпні – на 0.91°C. В перше десятиріччя ХХІ століття в липні і в серпні відбулося суттєве підвищення температури повітря по відношенню до періоду 1991 – 2000 рр.: в липні – на 1.7°C, а в серпні – на 1.43°C. Відносно до попереднього періоду середня за період 2011 – 2017 рр. температури повітря в червні зросла на 1.23°C, а в липні і в серпні майже не змінилась.

На рис. 4 показані десятирічні ковзні місячних сум опадів в Умані у відсотках від кліматичної норми, які охоплюють період 1991 – 2017 рр. Основні показники зміни термічного режиму в Умані в осінній період, що показані на рис. 4, с, зібрані в табл. 4 с.

РИС. 4. Динаміка відхилень місячних сум опадів в Умані, осереднених за 10 років (% від норми): а – зимовий період; б – весняний період; с – літній період; д – осінній період

ТАБЛИЦЯ 4 с. Відхилення від норми місячних осінніх температур повітря в Умані, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр.			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Вереснева температура	- 0.21°C	+ 0.87°C	+ 2.15°C	+ 0.80°C
Жовтнева температура	+ 0.29°C	+ 0.69°C	+ 0.62°C	+ 0.52°C
Листопадова температура	- 0.74°C	+ 1.57°C	+ 1.56°C	+ 0.71°C

Основні показники зміни режиму зволоження в Умані, що показані на рис. 4, а, зібрані в табл. 4 а.

ТАБЛИЦЯ 4 а. Середньомісячні суми опадів в зимові місяці в Умані у відсотках від кліматичної норми, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр.			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Сума грудневих опадів	72 %	79 %	101 %	82 %
Сума січневих опадів	58 %	91 %	91 %	79 %
Сума лютневих опадів	65 %	96 %	68 %	77 %

Відповідно до рис. 4, а і даних в табл. 4 а, мінімальна сума опадів в Умані припадає на останнє десятиріччя ХХ століття. В наступні періоди кількість опадів зросла, але тільки у грудні спостерігалось мінімальне перевищення норми.

Основні показники зміни режиму зволоження в Умані, що показані на рис. 4, b, зібрані в табл. 4 b.

ТАБЛИЦЯ 4, b. Середньомісячні суми опадів в весняні місяці в Умані у відсотках від кліматичної норми, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр.			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Сума березневих опадів	95 %	106 %	80 %	95 %
Сума квітневих опадів	102 %	68 %	104 %	90 %
Сума травневих опадів	97 %	64 %	134 %	94 %

Дані, що наведені в табл. 4, b, демонструють коливання сум опадів у весняні місяці від десятиріччя до десятиріччя. Якщо в період 2001 – 2010 рр. сума березневих опадів була на рівні 106 % відносно норми, то в наступний період 2011 – 2017 рр. вона зменшилась до 80 %.

Основні показники зміни режиму зволоження в Умані, що показані на рис. 4, c, зібрані в табл. 4 c.

ТАБЛИЦЯ 4 c. Середньомісячні суми опадів в літні місяці в Умані у відсотках від кліматичної норми, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр.			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Сума червневих опадів	97 %	94 %	87 %	94 %
Сума липневих опадів	98 %	68 %	69 %	80 %
Сума серпневих опадів	107 %	84 %	54 %	84 %

Основні показники зміни режиму зволоження в Умані, що показані на рис. 4, d зібрані в табл. 4 d.

ТАБЛИЦЯ 4 d. Середньомісячні суми опадів в осінні місяці в Умані у відсотках від кліматичної норми, осереднені за періоди 1991 – 2000 рр., 2001 – 2010 рр., 2011 – 2017 рр.

Показник	Періоди осереднення, рр.			
	1991 – 2000	2001 – 2010	2011 – 2017	1991 – 2017
Сума вересневих опадів	148 %	135 %	121 %	136 %
Сума жовтневих опадів	118 %	140 %	135 %	131 %
Сума опадів у листопаді	123 %	100 %	80 %	103 %

Висновки. Внаслідок кліматичних змін за період 2011 – 2017 рр. відбулося підвищення середньої температури повітря в Умані в усі сезони. Найбільше потеплішало навесні (на 2.35°C відносно кліматичної норми) і влітку (на 2.34°C). У червні середня за період 2011 – 2017 рр. температура повітря в Умані перевищувала норму на 2.05°C, в липні – на 2.58°C, а у серпні – 2.39°C. Водночас середня за період 2011 – 2017 рр. кількість опадів в Умані навесні збільшилась на 9 % відносно кліматичної норми, а влітку зменшилась на 28 %. В середньому за цей період в червні випало 87 % від норми опадів, в липні – 69 %, а в серпні – 54 %.

Подяка. Ми висловлюємо свою щирю вдячність авторам роботи [5] за надання можливість використовувати кліматичні дані в нашій статті.

В.А. Пепеляев, А.Н. Голодников, Н.А. Голодникова

АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА В ЦЕНТРАЛЬНЫХ РАЙОНАХ УКРАИНЫ В ПЕРИОД 1991 – 2017 ГГ. (НА ПРИМЕРЕ Г. УМАНЬ)

Анализируется характер изменения климата в г. Умань в период 1991 – 2017 гг. Изучается динамика отклонения от климатической нормы средних годовых, сезонных и месячных значений температуры воздуха и количества осадков. Установлено значительное ускорение темпов роста средних значений весенней и летней температур в г. Умань в течение последнего десятилетия.

V.A. Pepelyayev, A.N. Golodnikov, N.A. Golodnikova

ANALYSIS OF THE CHARACTERISTICS OF CLIMATE CHANGE IN CENTRAL REGION OF UKRAINE DURING 1991 – 2017. (ON THE EXAMPLE OF UMAN)

The climate change in Uman city during the period of 1991-2017 is analyzed. The dynamics of deviation from the climatic norm of the average annual, seasonal and monthly values of air temperature and precipitation amount are studied. A significant acceleration of the growth rates of the mean values of spring and summer temperatures in Uman city during the last decade has been established.

Список літератури

1. Барабаш М. Б., Гребенюк Н. П., Татарчук О. Г. Особливості зміни ресурсів тепла та вологи в Україні при сучасному потеплінні клімату. *Наукові праці Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту*. 2007. Вип. 256. С. 174 – 186.
2. Кульбіда М. І., Барабаш М. Б., Єлістратова Л. О., Адаменко Т. І., Гребенюк Н. П., Татарчук О. Г., Корж Т. В. Клімат України: у минулому... і майбутньому? . К.: Сталь, 2009. 234 с.
3. Мартазинова В. Ф., Иванова Е. К., Щеглов А. А. Тенденция современного температурно-влажностного режима Украины к аномальности за счет атмосферных процессов в летний сезон. *Наукові праці Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту*. 2016. Вип. 268. С. 15 – 24.
4. Осадчий В.І., Бабіченко В.М. Температура повітря на території України в сучасних умовах клімату. *Український географічний журнал*. 2013. № 4. С. 32 – 39.
5. Klein Tank, A.M.G. and Coauthors. Daily dataset of 20th-century surface air temperature and precipitation series for the European Climate Assessment. *International Journal of Climatology*. 2002. Vol. 22. P. 1441 – 1453.

Одержано 25.02.2019